

KOMLÓSSY GYÖNGYI

GRISELDIS TÖRTÉNETE: A KIRÁLYI NÁSZAJÁNDÉK

I. Ajándékozó és megajándékozottak

Majdnem kétszáz évvel később, hogy Boccaccio megírta a *Dekameron* századik novelláját, Székesfehérváron királyi esküvő készülődött. A vőlegény, Szapolyai János király már erősen benne járt a korban, a szépséges lengyel menyasszony, Izabella még csak húszéves volt. Harminckét év volt a korkülönbség, s feltehetően nem ez volt az egyetlen, ami meglehetősen idegenné tette őket egymás számára. Akkor, 1539-ben ezt talán sokan sejtették. Azt azonban kevesen, hogy a király tizenhét hónappal az esküvő után a nélkül fog meghalni, hogy egyszülött fiát, a kéthetes János Zsigmondot egyáltalán kezébe foghassa.

A március 2-án megtartott esküvőt természetesen hosszas készülődés előzte meg, s a vendégek meghívása, azok elfogadása és visszautasítása éppúgy a két nagyhatalom közötti taktikázás jegyében zajlott, mint Szapolyai egész élete: még magát az esküvőt is azért kellett egy héttel elhalasztani, hogy a Bécsből már egyszer útra kelő, majd a törökök meghívásán felháborodó követeknek legyen idejük mégis elérni Székesfehérvárra. Az esküvő, majd a Budán tartott lakodalom végül békésen és nagy pompa közepette lezajlott, s az ország legtávolabbi részéből érkező nagyurak és városi küldöttségek átadhatták nászajándékaikat. „A battai apát egy aranyozott kupát hozván nászajándékul; az erdélyi püspök (Statilio) nevében Wolffard Hadrián vikárius, négy nagy kupával; az erdélyi szászok küldöttségeiként, a hét szék tanácsa nevében: Hutter György nagyszebeni királybíró, Horvát Mihály és orátoruk: Byrkner András, két szép mosdókészlettel, tizenegy aranyos kupával, egy ezüst hüvelyes »szablyá«-val s egy behajtható késsel, »minek neve bicsak«; Brassó tanácsa részéről Fuchs János és Hoch János két remek kupával, egy teljesen felkantározott drága hátszlóval és két nagy szőnyeggel; Kassa város bírása két, Lippáé egy közepes virágos, Temesváré egy kisebb sima kupával; Karánsebes vajdája két sima kupával s végül Lugos bírása kilenc cobolybörrel. [...] Ezenkívül kapott még János király esküvője alkalmából: a pécsi püspöktől két virágos kupát, a gyulafehérvári s a váradi káptalantól 3–3 virágos kupát, a budai polgároktól egy fedeles serleget, a karánsebesi nemesektől egy muskátdió alakjára készült ezüstös kupát; s

megkésve, két héttel esküvője után: a kunoktól és jászoktól 2–2 virágos kupát.”¹ A császár képviseletében hatvanfőnyi kísérettel Nikolaus Salm ögróf jelent meg,² a magyar főurak közül a Balassákon és Törökökön kívül ott volt többek között Fráter György, Frangepán Ferenc, s a leánykérő követség tagjai: Werbőczy István, Brodarics István és Perényi Péter. Ez utóbbi mellett pedig minden bizonnyal megjelent Istvánffy Pál is.

Az ő életrajzát Holub József levéltári kutatások alapján rajzolta meg 1912-ben.³ E tanulmányból tudjuk, hogy apja, István, aki már Mátyás idejében fontos tisztségeket töltött be, majd szolgálta Mátyás menyét, utóbb II. Ulászló királyt, 1515-ben írt végrendeletében 200 forintot s egy aranyláncot hagyott legkisebb gyermekére, hogy abból fedezhesse külföldi tanulmányait. Ő volt a hetedik a családban, Pál, akit papnak szántak szülei. Bár a padovai egyetem anyakönyveiben nem maradt semmi nyoma annak, hogy azt az intézményt látogatta volna, egyéb forrásokból arra lehet következtetni, hogy 1519 és 1528 között tanult Istvánffy Észak-Itáliában. Hazatérve Perényi Péter szolgálatába lépett, aki az elkövetkezendő évek polgárháborús időszakában hol a Habsburg császár, hol a török szultán, hol a magyar király érdekében dolgozott. Az bizonyos, hogy 1539-ben épp Szapolyai Jánost szolgálta, vele együtt Istvánffy is, aki a királytól 1539. július 18-án birtokadományban részesült, majd 1540-ben Somogy megyei birtokainak a tized fizetése alóli felmentését nyerte el. 1541-ben Istvánffy Pál Ferdinánd szolgálatába állt. Részt vett a királyi udvarban működő igazságszolgáltatási tanácsban, adóbehajtással foglalkozott, határ menti várakat kapott adományul, hogy legyen rátermett ember, aki meg tudja állítani a törökök előrenyomulását. 1549-től királyi tanácsosi rangot kapott, évi 400 forintos fizetéssel, ám ehhez komoly hivatalt is el kellett látnia: jogi ülnökként minden hétköznapi reggel hattól kilencig, délután pedig háromtól hatig kellett dolgoznia a helytartótanácsban, s számtalan esetben utazott a király megbízásából az ország különböző részeibe. Nagy családját (neki is hét gyermeke született) még birtokai és fizetése ellenére is csak nehezen tudta eltartani, tanúbizonyság erre több levele, amelyet a királynak írt, s amelyekben támogatását kéri nélkülözésben élő családja számára. 1553-ban, hosszas betegskedés után, hatvan éves kora körül halt meg.

A törvény szolgálatában eltöltött évek során az irodalommal foglalkozni nem sok ideje és kedve maradt. Három, latin nyelven írt verséről tud mindösszesen az irodalomtörténet: az első kettő még egyetemista éveiben, 1522-ben jelent meg Bolognában. Az egyiknek címe: *Paulus Isthvanfius Pannonius Adriano suo*, a másiké: *Hexastichon eiusdem ad lectorem*.⁴ A harmadikat 1545-ben unokaöccse, István sírjára írta.⁵ Ezek az alkalmi költemények különösebb érdekességekkel nem szolgálnak szerzőjükéről. Varju Elemér az

¹ VERESS Endre, *Izabella királyné (1519–1559)*, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1901, 49–50.

² VERANCICS Antal *Összes munkái*, II, kiad. SZALAY László, Pest, MTA Történelmi Bizottmány, 1857, 44.

³ HOLUB József, *Istvánffy Pál = Dolgozatok Békefi Remig egyetemi tanár működésének emlékére*, Bp., Stephaneum, 1912, 222–237. Tőke Ferencsel és Tinódival való feltételezett ismeretségéről lásd részletesen TŐKEI Ferenc, *Tőke Ferenc históriás énekei*, Bp., Eötvös, 1996, 5–18.

⁴ *Ioannis Pannonii Episcopi Quincque Ecclesiensis Poetae, Et Oratoris Clarissimi Panegyricus Iacobo Antonio Marcello Patritio Veneto* (RMK III, 250).

⁵ THALY Kálmán, *Istvánffy István sírverse, temetése és hagyatékai, 1545, Száz, 1875, 204.*

1800-as évek utolsó évtizedében, egy velencei antikváriusnál rábukkant azonban egy könyvre, amely valaha Istvánffy Pál tulajdonában volt, s jelenleg a Széchényi Könyvtárban őrzik. Ez M. T. Cicero *Tusculanae quaestiones* című műve, amely Filippo Beroaldo kiadásában jelent meg 1510-ben, Velencében.⁶ A fametszetekkel díszített kötet címlapján, egy kis szalagban olvasható a tulajdonos neve: pauli istwanffy. A kötetet végigjegyzetelte a tulajdonos: a sorok közé, rendkívül apró betűkkel írta megjegyzéseit, mára már teljesen kifakult tintával. Ahogy a szerzőről művei „beszélhetnek”, éppúgy jellemzőnek tarthatjuk azt is, hogy mely részletek érdekesek az olvasó számára egy adott műből. Istvánffy azonban a szöveg mindenféle részletéhez jegyzeteket fűzött, így ebből nem olvasható ki semmiféle különleges érdeklődési terület. Csak azt az egyetlen, nem elhanyagolható tényt állapíthatjuk meg, hogy a kötet első lapjától az utolsóig végtelen precizitással javíttatta ki a nyomdahibákat.

II. A nászajándék

1539 márciusának elején, az értékes kupákat és szőnyeget, lovakat nászajándékként átadó tömegben minden bizonnyal ott állt Istvánffy Pál is. Nehéz elképzelnünk, hogy saját ajándékát, ami egyáltalán nem a megszokott, elvárt és elfogadott dísz tárgyakhoz tartozott, vajon hogyan adhatta át a királyi párnak. Lehet, hogy elküldte csak a kéziratát? Vagy netán a lakodalmon elénekelték? Nem tudhatjuk. Verancsics Antal a Budára érkező királyt fogadó tömegben például osztogatta azt az alkalmi verset, amelyet testvére, Mihály írt erre a fényes eseményre.⁷ Istvánffyról ezt nem jegyezték fel. Az azonban bizonyos, hogy számos oka lehetett arra, hogy épp Volter király históriáját adja nászajándékkul. A történet egyik főszereplője ugyanis, Volter, hosszú ideig élt feleség nélkül, s csak háznépe kérésére döntött végül úgy, hogy megnősül. Szapolyai János, a király pedig szintén igen későn, csak 52 éves korában házasodott meg, s nem tudjuk, vajon az utódlás kérdésének józan megoldása, egy erős szövetséges keresése vagy udvari embereinek kérésére hatott-e rá, amikor úgy döntött, hogy a lengyel király lányát feleségül kéri. De nem ez volt az egyetlen szempont, ami szerepet játszhatott a mű kiválasztásában: a történet maga ugyanis Itália földjén született meg, s Izabella édesanyja is arról a földről származott. Bona Sforza, Milano és Bari hercegeinek lánya, Zsigmond lengyel király második felesége volt. Az első asszony, Borbála, Szapolyai János testvére volt. A Sforza herceglány 1518-ban tartott esküvője után Itália minden fényét, erejét és csillogását telepítette át a messzi Krakkó városába, s mindezt nagy tehetséggel hajtotta végre. Anyja, Aragóniai Izabella öthónapos korától kezdve nevelte egyedül lányát, akinek így a zene, a tánc, az irodalom, a művészetek szeretetén, a latin nyelv ismeretén kívül azt is alkalma volt közlőrl látni, hogy miként is kell uralkodnia egy nőnek, ha azt a körülmé-

⁶ A kötet Filippo Pincio Mantuano nyomdájából került ki. Vö. VARJU Elemér, *Istvánffy Pál egy könyve*, MKSz, 1895, 370.

⁷ Michael WRANTIUS, *Epitalamion serenissimi Ioannis Hungariae regis et Isabellae reginae*, Krakkó, 1539 (RMK III, 327).

nyek rákényszerítik. Mindezt továbbadta elsőszülött lányának is, aki esküvője után egy évvel született, s akit nagyanyja után nevezett el. Bizonyára nem sejtette, hogy a névvel sorsot is választ a lányának, aki gyermekével éppúgy egyedül maradt, mint valaha Aragóniai Izabella. Azt, hogy a menyasszony mennyire szép volt, nemcsak Jacopo Ferdinando da Bari, Bona Sforza udvari orvosa jegyezte fel, hanem Verancsics Antal is. Bizonyára nem rosszindulatú feltételezés, ha úgy véljük, a jövődöbeli hírért hallva Istvánffy nem véletlenül kezdte a következőképpen Volter király históriáját:

Egy krónikát mondok, urak, hallgassátok!
Kinek talám mását ti nem hallottátok,
Egy olasz leánról, kin csudálkozhattok,
Asszony-házastoknak például adjatok.⁸

Csak találgathatjuk, természetesen, hogy a sok szempontból megfontolt választás alapján nyugvó ajándék mennyire tetszhetett János királynak. Tény, hogy – amint arról már szó esett – 1539 nyarán földbirtokot kapott ajándékba a szerző. Talán nem csak ezért a művéért, de abban biztosak lehetünk, hogy az uralkodó kegyébe fogadta Istvánffy, aki a maga szerény, értelmiségi módján lepte meg esküvője alkalmából a párt.

Forrás és átdolgozás

A hűséges asszony Európa-szerte ismertté vált történetét Giovanni Boccaccio *Dekameronjának* századik novellája meséli el. Révay József fordításában a történet összefoglalása a következő: „Saluzzo örgrófja, kit belső emberei kéréseikkel zaklatnak, hogy megházasodjék, mégis maga feje szerint választ feleséget, elveszi egyik parasztnak a leányát, kitől két gyermeke születik, s ezeket állítólag megöleti. Annak utána ürügyül veti, hogy megbánta házasságát, és azzal a szesszel, hogy mást vesz feleségül, hazahozatja tulajdon leányát, mintha az volna új felesége, maga feleségét pedig egy szál ingben kiűzi házából; de látván, hogy az asszony mindent békességgel tűr, meggyarapodik iránta való szerelme, visszahívja házába, megmutatja néki felnövekedett gyermekeit, s örgrófné gyanánt tiszteli, és tiszteletet szerez néki.” Maga a novella a mű egyik lehangsúlyosabb részén, a legvégén szerepel, s a szerző kommentárja is meglehetősen távolságtartást érzékeltet a tárgytól, hiszen így zárja a történetet: „Ki mondhatna itt egyebet, mint azt, hogy a szegények házaiba is leszáll mennyekből az isteni lélek, éppen úgy, mint a gazdagok palotáiba, kik méltóbbak volnának disznók őrzésére, mint arra, hogy emberek urai legyenek? Ki tudta volna Griselda módjára nem csupán könnytelen, hanem vidám arccal viselni Gualtieri kegyetlen és újfajta próbatételeit? Ki talán meg is érdemelte volna, hogy oly asszonyra akadjon, ki midőn egy szál ingben kiverte házából, másnak adta

⁸ *Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény, II, A 16. század magyar nyelvű világi irodalma*, kiad. JANKOVICS József, KÓSZEGHY Péter, SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, Bp., Balassi, 2000, 280–300. A versidézetek alapja a továbbiakban is ez a szövegkiadás.

volna oda cserzeni a bundácskáját, s ekképpen egy szál ingét ékes ruhára váltotta volna.” Nem kutatva okát, vajon miért épp ezt a történetet tette meg a novellafüzér záró darabjának Boccaccio,⁹ annyit egészen bizonyosan leszögezhetünk, hogy a főszereplő nem főhőse a történetnek. Gualtieri, a nőgyűlölő örgróf értelmetlenül és érthetetlenül teszi próbára a szegénysorból származó Griselda türelmét, hűségét és engedelmességét, s a végén éppily indokolatlanul és érthetetlenül fogadja vissza magához.¹⁰ A szegény nő pedig a legteljesebb természetességgel viseli, ami vele történik: mintha nem is a saját életéről lenne szó, vagy mintha személyisége egészen felolvadt volna abban a szeretetben és alázatban, amelyet férje és ura iránt érzett... A történet különossége felkeltette Francesco Petrarca figyelmét is, aki *De insigni obedientia ac fide uxoria mythologia*¹¹ címmel nemcsak latinra fordította, de át is dolgozta az eredeti művet. Egyrészt a tudósabb, tanultabb olvasók ízléséhez igazította azt,¹² másrészt arra törekedett, hogy életszerűbbé tegye a történet szereplőit, hogy így közönsége valószerűbbnek tartsa a történetet, s könnyebben be- és elfogadja azt.¹³ A leglényegesebb különbség azonban Boccaccio és Petrarca szövege között az, hogy a szereplők a latin változatban jelképpé válnak. Ezt erősíti a novellát záró szöveg, amelyet magyarra már nem fordított le Istvánffy, s amely évszázadokon keresztül magyarázatát adta a szövegnek. „Hanc historiam stilo nunc alio retexere visum fuit, non tam ideo, ut matronas nostri temporis ad imitandum huius uxoris patientiam, que michi vix imitabilis videtur, quam ut legentes ad imitandum saltem femine constantiam excitarem, ut quod hec viro suo prestitit, hoc prestare Deo nostro audeant, qui licet (ut Iacobus ait Apostolus) intentator sit malorum, et ipse neminem temptet. Probat tamen et sepe nos multis ac gravibus flagellis exerceri sinit, non ut animum nostrum sciat, quem scivit ante quam crearemur, sed ut nobis nostra fragilitas notis ac

⁹ A *Dekameron* 100. novellájával kapcsolatban az utóbbi időben megjelent néhány tanulmány: Elisabetta MENETTI, *Il “Decameron” fantastico*, Bologna, Clueb, 1994; G. MAZZACURATI, *All’ombra di Dioneo: Tipologie e percorsi della novella da Boccaccio a Bandello*, a cura di Matteo PALUMBO, Firenze, La Nuova Italia, 1996; R. Bruno PAGNAMENTA, *L’ambiguità come strategia narrativa*, Ravenna, Longo, 1999; M. VEGLIA, *“La vita lieta”: Una lettura del “Decameron”*, Ravenna, Longo, 2000; *Favole, parabole, istorie: Le forme della scrittura novellistica dal Medioevo al Rinascimento*, a cura di Gabriella ALBANESE, L. BATTAGLIA RICCI, R. ALBANESE, Roma, Salerno, 2000; E. SANGUINETI, *Gli “schemata” del “Decameron” = Il chierico organico: Scritture e intellettuali*, a cura di E. RISSO, Milano, Feltrinelli, 2000; *Autori e lettori di Boccaccio: Atti del Convegno Internazionale di Certaldo (20–22 settembre 2001)*, a cura di M. PICONE, Firenze, Franco Cesati Editore, 2002; *Introduzione al Decameron*, a cura di M. PICONE, M. MESIRCA, Firenze, Franco Cesati Editore, 2004; G. CELATI, *Lo spirito della novella*, *Griselda Online*, 6(2006–2007), <http://www.griselda-online.it/percorsi/6celati2.htm>; Elisabetta MENETTI, *Giovanni Boccaccio = La letteratura italiana*, diretta da Ezio RAIMONDI, *Dalle origini al Cinquecento*, a cura di Loredana CHINES, Giorgio FORNI, Giuseppe LEDDA, Elisabetta MENETTI, Milano, Mondadori, 2007.

¹⁰ VISNOVSZKY Rezső, *Széphistóriánk olasz–latin csoportja*, Bp., Stephaneum, 1907. Az Istvánffy-féle átdolgozás ismertetése kapcsán elemzi a gróf jellemét is a szerző.

¹¹ Szilády Áron a széphistória forrását is kiadta a *Régi magyar költők tárának* II. kötetében (Bp., MTA, 1880, 386–395), azt azonban nem jelölte meg, hogy Petrarca szövegét milyen forrás alapján tette közzé.

¹² Vittore BRANCA, *Boccaccio medievale e nuovi studi sul Decameron*, Firenze, Sansoni, 1998, 8.

¹³ Gabriella ALBANESE, *La novella di Griselda: De insigni obedientia et fide uxoria = Petrarca e il petrarchismo: Un’ideologia della letteratura*, a cura di Marziano GUGLIELMINETTI, Alessandria, Orso, 1994, Addenda, pp. XIX–XLIX, passim.

domesticis indiciis innotescat. Abunde ego constantibus viris ascripserim, quisquis is fuerit, qui pro Deo suo sine murmure patiat quod pro suo mortali coniuge rusticana hec muliercula passa est.”¹⁴ E szöveg magyarázata alapján Voltert „Deus temptans”-nak, míg Griseldist az isteni akarat alá vetett, annak próbáit törekénységében és megkísérthezőségében is kiálló jelképként értelmezhetjük.¹⁵ A hűséges és engedelmes feleség szimbólumává váló Griseldis alakját, érdekes megjegyeznünk, épp az a Jacopo Foresti avatta történeti személyiséggé, aki híres asszonyokról szóló művét Mátyás király feleségének, Beatrixnek ajánlotta.¹⁶

Forma és közönség

Maga a magyar szöveg – néhány helytől eltekintve, melyre a későbbiekben még vizs-
szatérek – mondatról mondatra követi az eredeti latint, a forma azonban különböző.¹⁷
Petrarca prózáját az átdolgozó verssé alakította: a felező tizenkettes sorok négy soros
versszakokra tagolódnak, a sorok végén többnyire bokorrímmel. Pauer Károly 1879-ben
megjelent cikkében nem véletlenül vizsgálja meg annak lehetőségét, hogy a történetet
esetleg német, verses forrás alapján dolgozta fel Istvánffy.¹⁸ Mi lehet mégis a formavá-
lasztás oka? Tudjuk jól, hogy a 16. század elején már meglehetősen nagy mennyiségű, a
nagyközönségnek szánt, tehát irodalmi igényű magyar szöveg keletkezett. A ferencesek
és domonkosok a renden belüli, megújulást célul tűző reformok jegyében számtalan
példázatot és legendát fordítottak le magyar nyelvre. Míg Istvánffy Petrarca szövegét
ültette át magyarra, aközben Sylvester János a *Grammatica Hungarolatinán* dolgozott,
az Újszövetség kiadásának előmunkálataiként. A magyar literátus-réteg mindennapi
gyakorlatához tartozott a tolmácsolás-fordítás, az evangéliumi részletek – előírásoknak
megfelelő – magyarázata a vásár- és ünnepnapok szentmiséin. Ez a gyakorlat azonban
csak az egyházi környezetben élt. Az első hosszabb, magyar nyelvű elbeszélésünk,
amely Szabács várának bevételéről szólva Mátyás királyt dicsőíti, 1476-ban keletkezett.
S ez is haditettekről szól, nem szerelemről, vagy legalábbis nem egy férfi és egy nő kap-
csolatáról, mint Volter és Griseldis története. Érdekes természetesen felidézni az

¹⁴ Mivel a magyar változatban e szövegrészt nem dolgozta át Istvánffy, ezért az RMKT II. kötetében nem is
jelentették meg. A latin eredeti kontextusának értelmezéséhez azonban hozzátartozik, ezért tartjuk itt elenged-
hetetlennek közlését (http://ilpetrarca.interfree.it/petrarca_de_insigni_obedientia_et_fide_uxoria.html, 2009.09.03).

¹⁵ BRANCA, 18.

¹⁶ *De claris selectisque mulieribus ad Beatricem Aragoniam, Ungarorum et Boemorum reginam*, Ferrara,
1497. Beatrice DEL BO, *I rischi della verosimiglianza: Griselda come personaggio storico*, előadás a *Griselda:
metamorfosi di un mito nella storia europea* c. konferencián, Saluzzo, 2009. április 23–24.

¹⁷ Francesco Petrarca magyar eszmetörténetre gyakorolt hatásáról részletesebben lásd SZÖRÉNYI László,
Petrarca eszmetörténeti hatása a XVI–XVII. századi magyar irodalomra = Értés – megértés, szerk. SZABÓ B.
István, Bp., Anonymus, 2004, 234–241.

¹⁸ A 15. század közepén két német nyelvű átdolgozása jelent meg Németországban a történetnek, melyek
közül az egyiket Heinrich Steinhöwel írta, s amely tíz kiadást is megért. Vö. PAUER Károly, „*Volter és
Griseldis*” *Istvánfi Páltól*, EPhK, 1879, 332–343.

egyetlen fül- és szemtanú, Galeotto Marzio szavait ezzel kapcsolatban: „Hanem azért Mátyás király, aki szintén kézzel nyúlt mindenhez, soha sem piszkolta el magát, bármennyire a társalgásra vezett is a figyelme, mert nála étkezés közben mindig vita folyik, vagy valami komoly vagy tréfás dologról társalognak, vagy költeményt énekelnek. Mert itt sokan vannak az énekesek és lantosok, akik hazai nyelven, lant kíséretében a hősokról énekelnek az asztalnál. Ez a rómaiak szokása volt, és a mi révünkön jutott el a magyarokhoz. Mindig valami kiváló hőstettéről énekelnek, anyagot mindig találnak hozzá: mert Magyarországon, minthogy különböző nemzetségek ellenségei közt fekszik, bármely percben fellobbanhat a háború lángja. Szerelmes verset ritkán énekelnek a király asztalánál, hanem legtöbbször a török ellen való harcokról van szó, csinos előadásban.”¹⁹ A „ritkán” szót nehezen tudjuk megfejteni, hiszen jelentheti ez még akár azt is, hogy maga Galeotto Marzio soha nem hallott ilyet. Az bizonyos, hogy ránk nem maradt, s Istvánffy Pál volt az első, akinek magyar nyelven született, nem vitézi, hanem szerelmes tárgyú művét ismerjük. Világi téma elbeszélésére azonban példaként előtte nem állt más, mint a verses forma, s annak is énekelt, nem pedig írott változata.²⁰ Különösen érdekes lehet tehát annak vizsgálata, hogy melyek művében a nem fordított, hanem a szabadon betoldott részek. Ezekről feltételezhetjük ugyanis, hogy megjelenik bennük az addig csak szóban élő verses epikai hagyomány. A magyar szövegbővítések három főbb csoportját különböztethetjük meg. Az első a párbeszéd, köszöntések köréhez vagy azok bevezetéséhez tartozik, a találkozások leírásának „kötelező elemeit” fedezhetjük fel a szövegben. Jellemző példaként emeljük ki itt azt a részletet, amikor Volter király elmegy leánykérőbe, s találkozik az apával, Jankulával:

Rajta az vén jámbor csak elcsudálkozék,
Hogy ily jó szerencse házához érkezék,
Kegyelmes Istentől neki méltóltaték,
Nem tud való megyen szava így esék.²¹

A másik, tipikus bővítésre példa az a részlet, amikor Griseldis saját lányát köszönti a várkapunál, akit akkor még volt férje menyasszonyának hisz:

De nagy vidámsággal leányt befogadá,
Mind az kapuiglan elében indula,
Megáldá és mondá: „Isten hozzá jóval,
Az én asszonyomat mind velevalókkal!”

¹⁹ Galeotto Marzio könyve Mátyás király kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről, fiához, a nemes János herceghez (17. fejezet) = *Humanista történetírók*, vál., kiad., jegyz. KULCSÁR Péter, ford. KARDOS Tibor, Bp., Szépirodalmi, 1977, 78.

²⁰ A szóbeli hagyomány írásbeli megjelenéséről, az egyes használt formulákról részletesen ír ERDÉLYI Pál, *A XVI. és XVII. századi históriás énekek*, MKsz, 1886, 119–179.

²¹ A betoldásokat itt és a továbbiakban is dőlt betűvel jelezzük.

A költő itt a szokásos magyar köszöntési formulát illeszti be, két sorban, rímesen a szövegbe. A bővítések másik típusa a költői képek halmozása, amely az egyes szereplők beszédét teszi meggyőzőbbé. Lássunk erre is két, rövid, jellegzetes példát. Az első esetben Volter emberei arra akarják rávenni a királyt, hogy még öreg kora előtt nősüljön meg:

Ebben haladékot semmit nem kívánunk,
Mert az idők miként folyó vizek múlnak,
Az ifjúságnak virági elhullnak,
Az vénség utána, mint egy farkas, ballag.

A második esetben a szolga magyarázza Griseldisnek, hogy miért is viszi el tőle – ura parancsára – gyermekét:

Nyilván vagyon nálad szolgák állapotja,
Az engedelmesség kötélben forgatja,
Uruk parancsolatja kénytelen futtatja,
Szolgálatát senki nem válogathatja.

Nem beszédshituációban, hanem leírásban jelenik meg a következő, kivételesen teljes versszakos betoldás, hasonlat: a feleségét gyöttrő, gyermekeit – a nép hite szerint – elpusztító Volter király leírása.

De mind ég állatban az kegyetlen Volter,
Semmit meg nem tágít, mint az gonosz ördög,
Kesertő mérgében elébb-elébb hörög,
Miként az felleben az menny igen dörög.

Petrarca szövegében egyszer sem találkozunk olyan hasonlattel, ami a feleség hűségében kételkedő férj ördögi képét vetítené elénk. Istvánffy ítélete ez forrásának főszereplőjével kapcsolatban.

A magyar szöveg leghosszabb önálló szakasza Volter és Griseldis esküvőjét írja le. E hét versszak bizonyára azért került a történetbe, mert maga a mű nászajándéknak, esküvőre készült, s ezzel kívánta a szerző alkalmivá varázsolni a művet. Erősíti e feltevést az is, hogy – Petrarcával ellentétben – királyként jelenik meg a címszereplő Volter a magyar szövegben, míg a latinban „csak” örgrófi ranggal rendelkezik a férj.

Az ló fejér vala, gyorsan elfutamék,
Az palota felé gyorsan nyomtatának,
Harminckét leánzó selyemben valának,
Sok jó nemes asszony lovon udvarlának.

*Az vigasságtévő különb-különb vala,
Az ég is az ellen ugyan zönög vala,
Egymás szavát tüle alig hallják vala,
Nagy öröm szívöket megszállotta vala.*

*Hamar eljutának, mert közel valának.
Étkeket fogának, nagy vígan lakának.
Ebéd után estig ott mind táncolának,
Minden mulatságon ugyan megállának.*

*Holdá kélvé Volter új udvart tétete,
Kazdag ajándékot arra feltétete,
Jó hamar lovakat pályára vitete,
És gyalog futókat futáshoz készítete.*

*Erős ütközetek akkor ott valának,
Jeles kezű népek földre lehullának,
Hatalmas követek rendet ott állának,
Híres széles tollok mind ott maradának.*

*Az Szent Iván tüzeit el-felrakták vala,
Mesterséggel azt mind csináltatták vala,
Udvarló vitéz nép azt ostromlja vala,
Az nap vigasságban el-aláment vala.*

*Az új menynek akkor Isten fejét látá,
Kegyelmességével útet méltóltatá,
Nagy bölcsességével megvilágosítá,
Sok jószágos jóval megajándékozta.*

A szövegbetoldás élénk színekkel és mozgalmas leírással jeleníti meg Volter király lakodalmát: a „vigasságtévők”, a selyembe öltözött lányok, híres lovagok, a lovagi torna, a dús lakoma és az ajándékok főúri menyegzők hangulatát idézik. Érdekes módon megjelenik Szent Iván tüze is, amit – e szöveg tanúsága szerint – nemcsak az év legrövidebb estéjén raktak meg akkoriban hazánkban, hanem épp szerelem-varázsló hatalma miatt, az esküvőkön is.²² E néhány versszak azt a pillanatát világítja meg éles fénnel irodalomtörténetünknek, amikor az énekelt, verses, szóbeli költészet először rögzül írásban. Nem véletlen a téma: lovagi tornákról, királyi ünnepekről bizonyára évszázadok óta énekeltek lantkísérettel az énekmondók. Feltétlenül meg kell jegyeznünk e betoldott rész utolsó versszaka kapcsán, hogy ez az egyetlen része a műnek, ahol Isten közvetlenül is beavat-

²² DÖMÖTÖR Tekla, *Naptári ünnepek, népi színjátszás*, Bp., Akadémiai, 1983, 144.

kozik az ifjú pár életébe: megáldja a menyasszonyt, bölcsességet és sok jó tulajdonságot adva neki. Ez az a versszak, amely mintegy pótolni hivatott a petrarcai, a történet tanulmányát is magyarázó, záró értelmezést. Griseldis, a hűséges feleség Isten kegyelméből tudja ezek szerint végigszenvedni, végigélni mindazt a megpróbáltatást, amelyet kegyetlen férje mér rá egészen addig a napig, amíg végképp megbizonyosodik az asszony odaadó ragaszkodásáról, s meg nem fogadja, hogy vele immár boldogan él haláláig.

Kis kitékintés

A *Historia regis Volter* című történetet többször kinyomtatták: először Debrecenben, 1574-ben,²³ aztán Kolozsváron, 1580-ban,²⁴ majd Lőcsén, 1629-ben²⁵ és 1640-ben is.²⁶ A mű fennmaradt az 1630-as években keletkezett Csoma- és Széll Farkas-kódexben is.²⁷ Az első, nyomtatott kiadáson már szerepel, hogy a széphistória „ad notam Francisco” énekelhető. Komlós András, a debreceni nyomdász ugyanis 1571-től históriák sorát adta ki.²⁸ Minden bizonnyal előbb jelenhetett meg Ráskai Gáspár *Vitéz Franciscója*, s feltehetően üzleti számításból nyomatta rá Istvánffy művére, hogy ugyanarra a dallamra énekelhető, mint a már előbb napvilágot látott mű.²⁹ 16. század végi és 17. század eleji sikerének oka a nyelvi leleményességen és költői képeinek szépségén túl bizonyára abban is rejlett, hogy erkölcsi tanítása könnyen érthető és alkalmazható volt azoknak a városoknak kisszámú polgársága körében, akik egy ilyen témájú széphistóriának olvasóközönységét alkothatták. Ebben a században nem ez volt az egyetlen, boccacciói forrásokat felhasználó széphistória. Enyedi György 1574-ben jelentette meg a *Gisquardus és Gismundát*, amely a *Dekameron* 31. novellája, Szegedi Veres Gáspár pedig 1577-ben a *Szép rövid históriája két nemes ifjakkal igaz barátságokról* címűt, amely pedig a *Dekameron* 98. novelláján alapul. E szövegek vizsgálata alapján állapítja meg Amedeo Di Francesco, hogy „a magyar irodalmi műveltségben, amely nem ismerte a Cortegiano fordítását, a

²³ RMNy 340.

²⁴ RMNy 462.

²⁵ RMNy 1436.

²⁶ RMNy 1833.

²⁷ STOLL Béla, *A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája, 1542–1840*, Bp., Balassi, 2002. A Széll-kódexben található széphistóriákról, a kötet megszerkesztettségéről TÓTH Csilla írt tanulmányt *Előmunkálatok a Széll Farkas-kódex hálózati kiadásához* címmel (<http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/zemplenyi/26.htm>, 2009.09.03), majd ugyanezt a témát járja körbe FORGÁCS Nóra Kinga és GRÓSZ Enikő írása is, az *Újabb érvek a Széll Farkas-kódex megszerkesztettségéről* mellett (http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/20_szam/04.html, 2009.09.03). A tipológia alapjává azonban nem irodalomtudományi, hanem inkább a gender-tanulmányokra jellemző kategóriákat állítottak (nők férfiassága, főszereplő neme stb.), így e helyen a levont következtetések nem relevánsak.

²⁸ ORLOVSZKY Géza, *A históriás ének = A magyar irodalom története a kezdetektől 1800-ig*, szerk. JANKOVITS László, ORLOVSZKY Géza, Bp., Gondolat, 2008², 318.

²⁹ Csörsz Rumen István szíves közlése és magyarázata azzal kapcsolatban, hogy az 1552-ben íródott *Vitéz Francisco* dallama miként válhatott egy 13 évvel korábban íródott mű zenéjévé.

verses novellák – tehát ezek a boccacciói újraírások is – valószínűleg a viselkedésről szóló értekezés-irodalmat helyettesítették.”³⁰

A történet azonban nemcsak hazánkban ért meg több kiadást akkoriban, más országokban, más társadalmi és kulturális környezetben sokkal elterjedtebbé vált ennél.³¹ A teljesség igénye nélkül, pusztán az érdekességek és párhuzamok kedvéért említek most meg néhány feldolgozást. A Boccaccio-novella helyszínének, Saluzzo várának őgrófja, Tommaso III (1356–1416) *Le Chevalier Errant* című, francia nyelvű művében „átírta” Griseldis történetét, de leginkább Gualtieri/Volter nevű, valójában soha nem létező, de a hagyomány alapján mégis az ő ősenek tulajdonított gróf személyiségét. Legfőbb tulajdonságává az őgrófság népéért: szegényekért és gazdagokért egyaránt sokat munkálkodó önzetlenséget tette. Feleségével, a szegény Griseldisszel való kapcsolatát is e legfontosabb cél alá rendelve próbált magyarázatot találni arra, hogy miért is volt számára annyira fontos házastársa hűségének próbája.³² Angol nyelvre Geoffrey Chaucer dolgozta át a történetet, s jelentette meg a *Canterbury mesék* részeként. A 16. században pedig színmű is született a szigetországbán, John Phillip 1566 körül írt *The Commoditye of Pacient and Meeke Grissill* című műve. Az 1600-as évek elején aztán három, különböző mű is napvilágot látott a türelmes Griseldisről angolul: Thomas Deloney-nak balladája, Thomas Dekkernek és egy ismeretlen szerzőnek pedig novellája jelent meg a híres, itáliai feleségről.³³ Franciaországban a 14. században már húsznál több fordításban jelent meg a történet, az 1482-es genfi kiadást, amely a magyar változathoz hasonlóan Petrarca szövegét követte, különösen szép metszetek díszítik.³⁴ A 15. század közepén Heinrich Steinhöwel átdolgozása tíz év alatt öt változatban jelent meg Németországban, s egy ismeretlen szerző fordítása is ebben az időszakban látott napvilágot.³⁵ Lengyelországban, hazánkhoz hasonlóan, a 16. században adták ki nyomtatásban, a petrarcai szöveg alapján, szintén verses formában Griseldis történetét, először 1551 előtt, majd 1571-ben, *Gryzella* címmel Wrocławban.³⁶

³⁰ Amedeo DI FRANCESCO, *Átírás és újraírás: olasz művek a reneszánsz és barokk-kori magyar irodalomban*, Létünk, 2008/2, 41–43.

³¹ A novella elterjedésével kapcsolatban lásd még VISNOVSZKY, 36–40; Simona BRAMBILLA, *I mercanti lettori di Petrarca*, Verbum, 2005, 194–195.

³² *Immagini e miti nello Chevalier Errant di Tommaso III di Saluzzo*, a cura di R. COMBA, M. PICCAT, Cuneo, Società per gli studi storici, 2008; Marco PICCAT, *La leggenda di Griselda secondo Tommaso III di Saluzzo*, előadás a *Griselda: metamorfosi di un mito nella storia europea* c. konferencián, Saluzzo, 2009. április 23–24.

³³ Eric HAYWOOD, *Griselde inglesi e irlandesi*, előadás a *Griselda*-konferencián, Saluzzo, 2009. április 23–24.

³⁴ LÖKKÖS Antal, *A genfi könyvnyomtatás első virágzása*, MKsz, 2000, 314; VISNOVSZKY, 37.

³⁵ PAUER, 337–338.

³⁶ E témát a petrarcai forrásszöveg feltárásával, a 16. századtól a 19. századig különböző formában adaptált változatok részletes bemutatásával monográfiában dolgozta fel Grzegorz FRANCZAK. Könyvében kitér a mű és olvasóközönségének viszonyára, a lengyel átdolgozás sajátosságaira is: *Vix imitabilis: La Griselda polacca fra letteratura e cultura popolare*, Kraków–Udine, 2006.

III. *Griseldis metamorfózisa*

Míg azokban az országokban, ahol a novella és a szerelmes történetek széles olvasóközönségre számíthattak, az egyre erősödő és szélesedő polgárság kultúrájának részévé váltak, addig hazánkban a feledés homálya borult a hűséges feleség, Petrarca véleménye szerint is „vix imitabilis”, azaz aligha követhető alakjára. Ha hirtelen fel kellene idéznünk, hogy kik is azok a nőideálok, akik köré legendát szőttek a magyar századok, nehezen találnánk köztük olyat, akit épp hűsége emelt piedesztálra. Lehetek leleményesek, mint az a lány, akit egy kun vitéz rabolt el, s aki – észrevéve, hogy Szent László személyében egy vitéz siet segítségére – hősieken a földre rántotta az ellenséget. Lehetek szentek és önfeláldozók, mint Szent Erzsébet a rózsáival vagy Margit a betegápolásban, és lehetek lelketlen, idegen királynők, mint Beatrix vagy Gertrudis: inkább jelképek, semmint részletes jellemrajzzal ábrázolt önálló személyiségek. Lehetek aztán olyanok, mint Bethlen Kata, az első férjét és fiát halálba imádkozó, protestáns nemesasszony, akinek második férje halála után a hatalmas birtok minden gondja is a nyakába szakadt. A feladattal tökéletesen megküzdött: építkezett, új növényeket honosított meg, gondoskodott a földjét művelő családokról, s mindezek közben még három könyvet is írt. Házasársi hűség és engedelmisség? Szó sincs róla: kemény önérvényesítés, szabadság minden áron, munkálkodás a köz javára, önállóság és saját véleményformálás mindenki ellenében. Nem a köznépből származtak ők, nem szorgos iparosok vagy kereskedők hűséges párját formálták meg, életük történetével pedig az írók nem egy széles, értelmiségi-polgári olvasóközönséget kívántak szórakoztatni.³⁷

Majdnem kétszázötven éves álmából Griseldist Eligius Franz Joseph Freiherr von Münch-Bellinghausen, művésznevén Friedrich Halm ébresztette fel a magyarok számára. 1834-ben megírt színművét Fánscy Lajos fordításában 1836-ban Budán, a rákövetkező évben Debrecenben, majd 1839-ben Pesten kétszer is bemutatták. Kassán 1837-ben Kovacsóczy Mihály fordításában láthatta a közönség az öt felvonásos színművet. 1843-ban ki is nyomtatták a Fánscy-féle fordítást Budán.³⁸ A darab rendkívül népszerűvé válhatott, Jókai Mór 1856-ban megjelent, *A magyar nép adomái* című könyvében *Műkedvelők* címmel tette közzé azt a történetet, ami elég sok érdekességgel szolgál ahhoz, hogy egy pillanatra megálljunk. A rövid írás egy műkedvelő színésztársulatról szól, akik úgy változtatták meg a történetet, hogy a végén Griseldis, bár férje biztosítja szerelméről, mégsem tér vissza hozzá. A közönség felháborodásában krumplival dobálja meg a színészeket, ezért másnap a színigazgató kénytelen körbejárni a falut, s biztosítani mindenkit arról, hogy az eredeti történetnek megfelelően kerül színre a darab.³⁹ Nincs itt

³⁷ TÓTH Tünde *Nőképek a régi magyar széphistóriákban* című cikkében a nemzetkarakterológia felszínesnek tűnő ismerete alapján osztályozza haladó és maradi kategóriákba a különböző női szereplőket, s von le következtetéseket e témában a történeti-társadalmi tények teljes mellőzésével (http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/19_szam/05.html, 2009.09.06).

³⁸ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, III, Bp., 1894, 121.

³⁹ JÓKAI Mór, *Az önkényuralom adomái, I, 1850–1858*, kiad. SÁNDOR István, Bp., Akadémiai–Argumentum, 1992, 137.

másról szó pedig, mint a boccacciói–petrarcai történetnek egy olyan olvasatáról, amelylyel a szintársulat az események részévé akarta tenni azt a tanulságot, amelyet az eredeti történet írói magyarázatként illesztettek művük végére. Ugyanekkor, 1855 és 1857 között jelent meg három kötetben Kemény Zsigmond *Özveggy és leánya* című regénye, amelyben Sára véleménye Griseldisről szintén Boccaccio történeten kívüli véleményéhez csatlakozik. Érdeemes felidézni Judittal folytatott párbeszédét:

„Judit újságvágya fölébredt, és száz kérdéssel is ostromolná hűgocskáját, ha ez történetesen vagy számításból egy könyvet vévén kezébe, fönnhangon nem kezdi olvasni:

Egy krónikát mondok, urak, hallgassátok,

Kinek talán mását ti nem hallottátok.

[...]

Világos volt, hogy Judit ábrándozó hajlamainál fogva egészen a Griseldis szerepébe képzelé magát, s a jókedvű Mikes Mihályban egy kegyetlen szeszélyű Voltert vélte felfedezni. Sára éjjeli beszélgetésük után nem lehetett az iránt kétségben. – Hiszed-e, nénikém – szólt enyelgően –, hogy minden költemény közt, melyet olvastam, legkevésbé ez tetszett.

– Bizonyosan csak írásmódjáért, mely már elavult – válaszolá Judit.

– Nem, nénikém, tartalmáért.

– Ugye bosszankodtál Volterra?

– Griseldisre, nénikém.

– Pedig ő a legtökéletesebb nő volt.

– Nem kívánnék ily tökéletes lenni.

– Hűn szerette férjét.

– De önérvény nélkül! – válaszolá Sára.

– A szerelem minden áldozatra kész – jegyzé meg Judit. – Majd ha szíved és hited egy férféhoz lesz kötve, másként fogsz vélekedni.

Sára elejté a társalgás fonalát, szórakozottá lőn, s midőn tekintete Judit éles fekete szemeivel találkozott, elpirult.⁴⁰

Majd ötven év múltán aztán ismét az irodalom színpadán láthatjuk Griseldis alakját. Ambrus Zoltán *A türelmes Grizeldisz* címmel jelentette meg az „átírt” művet.⁴¹ Saját maga által divatjamúltnak nevezett bevezetőjében tömör és pontos leírást ad a Boccaccio-novella hatástörténetéről, s biztosítja az olvasót: nem azért írja újra a történetet, mert jobbat tudna, mint az itáliai mester, hanem azért, mert ő bizonyos részeket „elfelejtett” megírni. Természetesen nem feledékenységről van szó, csak jól sikerült kísérletről, amelyben Ambrus Zoltán az eredeti novellát záró rövid magyarázószöveg alapján („[Gualtieri] talán meg is érdemelte volna, hogy oly asszonyra akadjon, ki midőn egy szál ingben kiverte házából, másnak adta volna oda cserzeni a bundácskáját, s ekképpen

⁴⁰ KEMÉNY Zsigmond, *Özveggy és leánya*, jegyz. SZABÓ József, utószó CSÁSZTVAY Tünde, Szeged, Lazi, [1998], 37–38.

⁴¹ AMBRUS Zoltán, *A türelmes Grizeldisz*, kiad. FALLENBÜCHL Zoltán, Bp., Szépirodalmi, 1978.

egy szál ingét ékes ruhára váltotta volna”) megírta, szerinte mit is érdemel az a férfi, aki felesége tökéletességét elviselni nem tudva, készakarva tesz ellene fájó dolgokat. A történet olyan jól sikerült, hogy még az is felmerült: operettként színpadra alkalmazzák. Az ötlet Reinitz Béláé volt, a verseket Heltai Jenő, a prózai részeket Ambrus készítette volna. Az első felvonás után azonban nem folytatták a munkát.⁴² Ugyanebben az évben az irodalomtörténet-írásban is megjelent Griseldis alakja. Visnovszky Rezső 1907-ben jelentette meg művét *Széphistóriáink olasz–latin csoportja* címmel. Ambrus Zoltánhoz hasonlóan, az Istvánffy-féle Griseldis-történet eredetének, forrásához való kapcsolatának, egyéb európai megjelenésének feltérképezése mellett megpróbál magyarázatot találni Volter kegyetlenségére és felesége néma türelmességére. Természetesen nem írja újra a történetet, hiszen tudományos cikk, nem pedig irodalmi mű megalkotásának igényével lép fel, megjegyzései a főszereplőkkel kapcsolatban mégis túlmutatnak egy tanulmány keretein. S véleménye éppúgy nehezen értelmezhető az olvasó számára, mint ahogy ő maga nem érti Volter kegyetlenségét. Feltehetően azért, mert a mű tárgyát a „női hűség próbára tevéséként” határozza meg. Ez pedig nem a mű tárgya, ez csak az őrgrof tetteinek (egyik és lehetséges) mozgatórugója. E szempontból bizony értetlenkedve kellene nekünk is fogadnunk, hogy miért tűri el némán Griseldis gyermekeinek eltávolítását, saját maga elűzetését és visszafogadását. Mint ahogyan azt már valóban értetlenkedve kellene olvasnunk, hogy e „szoborszerű” alakban mi is a szeretni való, mert ahogyan Visnovszky írja: „Griseldisz a megtestesült fájdalom, de alakja szoborszerű, mert az annyi megpróbáltatáson keresztül ment lelkének fájdalmát egyetlen egy szavával sem érzékelteti, de a mese végén, mint az erény diadalmaskodó alakját, megszeretjük”.⁴³

Ha nem szeretet, akkor mi is az, amit az olvasó érezhet e történet kapcsán? Erre választ csak azért merek keresni e rövid tanulmány befejezéseként, mert évszázadok óta nem volt olyan író, akit ne készített volna valamiféle állásfoglalásra Griseldis története. Elsőként a *Dekameron* íróját, aki megengedte magának, hogy jó tanáccsal lássa el a megkínzott feleséget a novella kísérszövegében, azt ajánlva neki, hogy keressen méltóbb férfit magának. Petrarca allegorikus alakká nemesítette a hűséges feleséget, Istvánffy – nem találva „racionális” magyarázatot a viselkedésre – Isten közvetlen kegyel-

⁴² HORVÁTH Edit, *Ambrus Zoltán meseparódiái*, ItK, 2002, 396–411.

⁴³ VISNOVSZKY, 17. TÓTH Tünde reflexiói e tanulmánnyal kapcsolatban *A volgai lovas asszonya* címmel olvashatók a *Villanyспенот* című elektronikus tanulmánygyűjteményben, http://irodalom.elte.hu/villanyспенот/index.php/1896:_A_19._sz%C3%A1zadi_irodalomt%C3%B6rt%C3%A9net-%C3%ADr%C3%A1s_r%C3%A9gi_magyar_n%C5%91k%C3%A9pe (2009.09.29). E cikknek nem tárgya a 19. századi irodalomtörténet-írás régi magyar nőképeinek kritikai ismertetése, néhány észrevételünk azonban feltétlenül ide kívánczik. A cikk szerzője a következőkkel vezeti be tárgyát: „...meglehetősen megdöbbenéssel olvastam a széphistóriáinkról szóló egyetlen, 100 évvel ezelőtt íródott monográfia (Visnyovszky Rezső, 1997) némely sorait.” Igen, mi is megdöbbenéssel olvastuk, hogy eme egyetlen mű szerzőjének nevét és megjelenési dátumát sem sikerült eltalálni. S ez talán a legkisebb probléma: a cikk éppúgy, mint a szerző már említett, 2002-es tanulmánya a gender-tanulmányok kategóriájába tartozik. Érdekesebb lett volna azzal foglalkoznia talán, Visnovszky egyik, Tóth Tünde által különösen kárhoztatott lábjegyzete alapján, hogy az egyetlen Griseldis nevű magyar leány, Báthory István unokahúgának esküvőjére a lengyel reneszánsz legnagyobb költője, Jan Kochanowski írt verset 1583-ban. A kislányt Szamosközi szerint Blandrata hatására keresztelték át szülei Krisztináról Griseldisre.

meként értelmezte a mindent eltűrő, alázatos szerelmet. Jókai műkedvelő színészei pedig éppúgy átírták a történetet, mint Ambrus Zoltán, Tóth Tünde pedig Visnovszky Rezsőhöz hasonlóan értetlenkedett az asszony kitartásán kegyetlen férje mellett. Ugyanakkor Kemény Zsigmond Juditjának megértő együttérzését és véleményét: „Mert sok oly Volter király van a világon, milyenről a kezében levő könyv versel, és sok oly Griseldis”⁴⁴ – tetten érhetjük akár az elmúlt évszázadban is. Olvashatunk olyan művet, amelyben az író saját, megteremtett alakját sem viselve el, igazságot szolgáltat az önérzet nevében, s olvashatunk olyat is, aki vállalja volteri önzését. Az elsőre elég legyen a metamorfózison átesett Griseldis, Csokonai Lilit példaként felhozni, aki minden megaláztatás és minden elhagyatás után is csak Kéri Márton szerelmese marad, s aki a regény utolsó lapjain az alázatosságról elmélkedik.⁴⁵ De Esterházy Péter nem tudja elviselni, hogy ne billentse helyre az igazság mérlegét: lelöveti saját maga-Csokonai Lilivel a kegyetlen férfit. Szabó Lőrinc igazi Volterként zsarnokságát vállalva követeli, hogy

Mutasd meg a teljes alázat
és áldozat
örömet, és hogy a világnak
kedvemért ellentéte vagy.”⁴⁶

Az, hogy egy kapcsolat teljes alázatának és/vagy végtelen önzésének női vagy férfi szereplői vagyunk-e, ha nem gender-tanulmányt írunk, egyre megy. Az, hogy Griseldis történetét az önérzet nevében évszázadok óta újraírjuk, nem véletlen. Azt, hogy nem szeretjük, de Volterrel együtt minden kapcsolatunk kétarcúságának megtestesítőiként magunkénak érezzük Griseldist, bizonyítja a magyar irodalomban is újra és újra felbukkanó, metamorfózisában is mindig jelen lévő alakja.

⁴⁴ Vö. 40. j.

⁴⁵ CSOKONAI Lili, *Tizenhét hatyúk*, Bp., Magvető, 1987, 157.

⁴⁶ SZABÓ Lőrinc, *Semmiért egészen* = SZABÓ Lőrinc *Összegyűjtött versei*, Bp., Szépirodalmi, 1974, 275–276.